

Parnovel Valeriu, *doctor în filosofie, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Facultatea de Drept și Științe sociale, MEC.*

The article is dedicated to profiling the problems of the „origin of philosophy” topic and ascertaining the level and effectiveness of their research. At the current stage, several methods of treatment have been established which, however, are recognized as unilateral and insufficient, similarly affecting the sphere of education. Such working condition can be assessed ambiguously. The direction of searches has an encouraging vector - from miraculous explanations to logos. But the sphere of philosophical education has a bad perspective: for an indefinite period of time, the lack of systemic, objective ideas regarding the emergence of philosophy will leave in force the spread and use of mystical, fragmentary, one-sided explanations of the subject under discussion.

Key words: „when does philosophy appear?”, „where does philosophy appear?”, „why does philosophy appear?”, „what does philosophy come from?”, the mitogenic concept, the epistemological concept, sociogenic treatment, civilizational approach.

Locul și rolul temei „Originea filosofiei” în cursul universitar *Filosofia* este de o mare valoare și poartă un caracter determinant. În cadrul acestei teme se presupune a dezvoltării cauza apariției fenomenului „filosofia”, a evidențierea noutatea lui, comparându-l cu formele istorice precedente ale concepției despre lume, a formula însemnătatea și a specifică sursele ideatice. Un asemenea material ideatic permite a atribui conținuturilor cursului un caracter coerent, deoarece întrebarea despre geneza filosofiei constituie concomitent și întrebarea despre esența ei. Evaluarea materialelor didactice menite să asigure asemenea perspective provoacă, însă, alte impresii. Tema în cauză rămâne un subiect elucidat destul de modest și selectiv. Multe manuale de filosofie trec cu vederea acest subiect. Alte materiale didactice ce îl includ pentru expunere se mărginesc cu descrierea unor momente aparte: fie cu menționarea celor trei centre de origine a filosofiei, sau cu ideea lui K. Jaspers despre timpul axial din istoria umanității, ori cu conceptele despre sursele ideatice ale filosofiei. Cauza apariției ei poate fi tratată cu ajutorul fenomenelor de ordin subiectiv: fie în mod psihologic (*uimire*, Aristotel; *mirare*, K. Jaspers), fie în mod divin (*dar al zeilor*, Platon), ori cel fantastic (*miracol*, *minune greacă*, J. Burnet, D.D. Roșca) [1, 2].

În opinia noastră, reducerea cauzei apariției filosofiei la factori subiectivi, fantastici sau divini nu clarifică nimic, ci, dimpotrivă, fie semnifică abandonarea căutărilor sau canalizează problema originii filosofiei în labirintele subiectivității ori în sfera supranaturalului. În așa caz, originea filosofiei, un fenomen pur social, se declară în mod indirect incognoscibil pentru rațiune. De aceea, problema în discuție o putem întâlni înscrisă în registrul faptelor ce nu se conformează unei justificări raționale, nu se pretează la explicații teoretice. Cel mai posibil că utilizarea unor asemenea tratări intrigante servește autorilor mai mult ca mijloc de a sublinia conținutul neordinar al filosofiei, decât a dezvoltării problema nașterii ei. Abordările descrise mai sus folosite în scopuri didactice au consecințe inverse celor preconizate. Cursul universitar se dispersează ideatic, iar tineretul studios își formează din start o reprezentare confuză despre apariția filosofiei, o concepere săracă și deformată despre specificul ei.

Originea filosofiei constituie un eveniment de însemnătate crucială în istoria umanității. Apariția filosofiei semnifică o revoluție în dezvoltarea spirituală a omenirii. Astfel, s-a pus începutul trecerii de la un mod fantastic și supranatural de explicație la unul natural, explicație a lucrurilor prin sine însăși, excluzând din start fantasticul și supranaturalul. Tratarea resrânsă a temei „originea filosofiei” afectează posibilitățile profesorilor acestei discipline. Ei sunt lipsiți de o gamă de idei de perspectivă ce le-ar servi bază pentru o elucidare logică, coerentă a temelor ulterioare, o elucidare naturală, rațională, fără adresări la miracole și minuni.

Modul didactic de elucidare modestă a nașterii filosofiei este condiționat pe deplin de starea investigațională generală: de caracterul discutabil al abordărilor subiectului în cauză, de lipsa unanimității

viziunilor asupra momentelor de bază ale acestei teme. Apariția filosofiei ca obiect de studiu s-a înfiripat în antichitate. În secolele XVIII-XIX începe o examinare sistematică, dar nașterea ei rămâne și astăzi un subiect de discuții. Acest subiect a fost examinat din multiple perspective și actualmente este reprezentat de câteva ipoteze științifice care, însă, sunt apreciate ca unilaterale. În rezultat, originea filosofiei deseori se atașează la numărul de enigme/minuni ale istoriei culturii, recunoscând astfel caracterul insuficient al conceptelor elaborate [3].

Investigatorii ce sunt preocupați de subiectul relevat marchează patru probleme complementare ale originii filosofiei: „când apare filosofia?”, „unde apare?”, „de ce apare?”, „din ce apare?”. Primele două întrebări nu provoacă divergențe în rândul investigatorilor, deși în ultimele decenii s-au formulat și careva obiecții. Cele mai mari discuții și dificultăți provoacă ultimele două probleme. În cadrul examinării lor s-au stabilit câteva abordări. Cele mai dezvoltate dintre ele se consideră conceptul mitocogen (Hegel, A.F. Losev și alții), abordarea epistemogenă (H. Spencer, A.A. Bogdanov, W. Windelband), urmat de concepția religioasă (E. Tylor, F. Cornford, K. Levi-Strauss) și cea sociogenă (J.-P. Vernant) [4, 5, 6].

Referitor la prima întrebare, „când apare filosofia?”, literatura de specialitate relevă că filosofia este un fenomen social relativ tânăr ce apare în societate circa 2,5 mii de ani în urmă, în secolele VII-VI î. Hr. Cât privește întrebarea despre locul de apariție, apoi sursele de referință unanim indică că gândirea filosofică se naște concomitent în câteva colțuri ale lumii: în China, India și Grecia antică. Înfiriparea concomitentă a filosofiei în regiuni îndepărtate geografic una de alta, lipsite de orice relații, conduce la ideea că aceste centre de apariție aveau un numitor comun - condițiile istorice de geneză pe care istoricii le specifică ca trecerea societății la o treaptă principală nouă de dezvoltare, definită de ei civilizație.

După cum s-a menționat mai sus, soluția răspândită a întrebării „unde apare filosofia?” a fost pusă la îndoială. În mod concret, teza despre trei centre mondiale de apariție a gândirii filosofice, devenită la moment un postulat al disciplinei „istoria filosofiei”, poate fi revizuită. În jumătatea a II-a a sec. al XX-lea au fost publicate două monografii ce au înaintat ipoteza despre germenii gândirii filosofice la indienii Americii precolumbiene, în special, la vechea populație, la aztecii și maya [7, 8, 9]. Aceste două popoare, conform istoricilor, se aflau într-un proces de trecere spre nivelul civilizațional de dezvoltare socială. Asemenea stare servește autorilor ca bază pentru formularea supoziției despre un centru suplimentar la cele trei indicate deja. Desigur, este puțin probabil că ipoteza respectivă să obțină statutul de teorie, din simplul motiv, că baza ei de surse corespunzătoare, cum se cunoaște, rămâne una foarte problematică. Dar, indiferent de asemenea circumstanțe, la expunerea compartimentului „centre de apariție a filosofiei” acest fenomen istoric ar putea fi indicat și comentat în volumul datelor existente.

Cele mai mari discuții și dificultăți provoacă ultimele două probleme, „de ce apare filosofia?” și „din ce apare?”. Referitor la întrebarea despre sursele ideatice ale apariției filosofiei s-au stabilit trei abordări: mitică sau mitocogenă, religioasă și epistemogenă. Comun pentru aceste concepte este o premisă rezonabilă că filosofia nu s-a iscat în mod *deus ex machina* (pe neașteptate și miraculos) și dintr-un vid, nu este o creație *ex nihilo* (din nimic). Apariția filosofiei constituie o geneză, un proces ce durează și treptat se transformă în baza unor elemente, împrejurări și surse ideatice.

Conceptul mai răspândit și influent al problemei ce ține de sursele ideatice ale „originii filosofiei” se consideră cel mitocogen, cunoscut și prin formula sa „de la mythos la logos”. Acest concept este bazat pe faptul că mitul ca formă istorică de concepție despre lume a precedat filosofia și, respectiv, constituie sursa ei ideatică. Esența tratării constă în presupunerea că filosofia se consideră punctul culminant al mitului. Dezvoltarea lui a dat naștere unei direcții separate, care vizează înțelegerea existenței cu ajutorul rațiunii și logicii. Asemenea tratare are ca premisă faptul că mitul deja deține conținutul, prin urmare, rolul filosofiei se reduce doar la găsirea unei forme noi de exprimare. În mod generalizat, esența abordării în discuție poate fi expusă prin teza „filosofia prezintă o raționalizare a mitului”. Avantajul acestui concept s-a specificat: se ține cont de sursa ideatică a filosofiei (ea nu se consideră fenomen apărut din nimic) și de diversitatea mijloacelor cognitive (înțelegerea vieții este imposibilă doar cu ajutorul unei singure logici). Totodată, punctul vulnerabil al concepției mitocogene este evident: filosofia se recunoaște drept un fenomen lipsit de noutate și originalitate,

rămâne inexplicabil faptul despre izvoarele naturii critice a gândirii filosofice, atitudinii ei critice față de mit (excluderea din start a forțelor fantastice și căutarea cauzelor de ordin natural al lucrurilor).

Un alt concept, mai puțin popularizat și cunoscut, al surselor genezei filosofiei este cel religios [5]. Apariția lui exprimă o reprezentare simplă și justă: în trecutul său filosofia a avut o pluralitate de surse ideatice, în care de bază a fost religia. Concepția teologică de apariție a filosofiei este bazată pe afinitatea ei cu religia. Înrudirea lor se concepe în baza faptului că ele soluționează obiective similare: explicarea lumii, influența asupra conștiinței și acțiunilor umane. Cu asemenea idei argumentează concepția descrisă unul din autorii ei, F.M. Cornford, ilustrul cercetător britanic al filosofiei antice grecești, în lucrarea sa *De la religie la filosofie* (1912).

Desigur, istoricii filosofiei nu exclud religia din numărul ei de surse ideatice. Religia, ca și mitul, conține un material conceptual, dar modelat în conformitate cu natura lor. Cu timpul, unele din fabulele mitului/religiei au suferit o selectare și o reinterpretare rațională. Totodată, istoricii filosofiei demonstrează o atitudine precaută față de religie înaintată în calitate de sursă ideatică unică a originii filosofiei. Diferența între filosofie și religie este enormă: filosofia presupune gândire liberă și critică, exclude din start existența și admiterea influenței puterilor supranaturale în mersul lucrurilor, este bazată pe rațiune și logică, pe când religia apelează la credință.

Tratarea epistemogenă, un concept popular și contrar celui miticogen, se înfiripă la H. Spencer, unul din fondatorii pozitivismului. La mijlocul sec. al XIX-lea, el a afirmat teza conform căreia filosofia s-a născut pe baza cunoașterii științifice. Inițial ea era destul de redusă și fragmentată. Filosofia, potrivit lui Spencer, apare ca o formă de organizare a cunoașterii științifice: în sânul filosofiei se creează limbajul de noțiuni și categorii, se cristalizează structura și forma activității științifice. Adepții conceptului epistemogen au dreptate când arată semnificația rudimentelor cunoașterii științifice pentru filosofie. Cu toate acestea, ei totalmente ignoră, resping mitologia, considerând-o un fenomen lipsit de orice conținut și valoare istorică. Într-o asemenea tratare originea filosofiei se reduce în mod repetat la o unică sursă, la cunoștință, acumularea lor. Absolutizarea rolului cunoașterii științifice permite a aprecia concepția epistemogenă ca scientistă. În asemenea context, devine evident un alt defect considerabil al acestui concept: filosofia ca atare este lipsită de careva conținut propriu, ei i se impune un rol secundar ce poate fi exprimat prin teza „filosofia este o slujnică a științei”, teză modelată după un enunț similar bine cunoscut din istoria filosofiei.

Identificarea cursivă a celor mai importante modalități de elucidare a surselor de apariție a filosofiei ne permite de a trece la primele sinteze. Nici unul dintre conceptele descrise anterior nu poate fi recunoscut ca o explicație exhaustivă și deplină a procesului de formare a filosofiei. Comun pentru conceptele examinate o constituie absolutizarea unui factor considerat decisiv: fie mitul, religia ori știința. Este firesc că o explicație a nașterii filosofiei, fenomen foarte complex, bazată doar pe un singur factor, reprezintă un răspuns puțin convingător și, din start, poartă un caracter unilateral. Totodată, este evident că tratările în baza unui factor se completează reciproc. Asemenea particularitate a condus la formarea ideii, adesea menționată în literatura de specialitate, despre solicitarea unei abordări sintetice. Ea ar trebui să includă în sine conținuturile tratărilor deja elaborate, sau cu alte cuvinte, abordări ce ar fi bazate pe convingerea că la originile formării ideatice a filosofiei se află și mitologia, și religia, și cunoștințele uzuale, și germenii cunoașterii științifice.

În jumătatea a doua a secolului trecut s-a întreprins o tentativă nouă de examinare a problemei în cauză. Tentativa s-a realizat în baza filosofiei antice grecești și s-a materializat în opera *Originile gândirii grecești* (1962), elaborată de J.-P. Vernant, istoric și antropolog francez [6]. La examinarea evoluției modurilor de gândire a grecilor antici autorul aplică o abordare multidisciplinară, apelând la filosofie, știința istorică, antropologie socială, filologie, psihologie istorică, iconografie. Lucrarea a obținut o rezonanță europeană, fiind apreciază și astăzi ca o reînnoire, chiar un pas revoluționar, în abordarea istoriei gândirii antice grecești, pe motiv că a permis de a depăși limitele tratării miticogene și epistemologice.

Studiul lui J.-P. Vernant despre originea filosofiei este atașat la categoria „concepție sociologică” (sociogenă). Acest tip de abordare este bazat pe factori sociali considerați decisivi. În ansamblu, s-a format o fundamentare a schimbărilor multor funcții psihice, inclusiv și gândirii abstracte (teoretice), ce conving despre

aparitia unui mod nou de gândire în polis, servesc temei pentru originea filosofiei, matematicii, astronomiei. J.-P. Vernant accentuează faptul că pentru nașterea filosofiei condiția principală rămâne libertatea gândirii care, la rândul său, este strâns legată cu libertatea politică, cu o societate democratică, cu posibilitatea individului de a concura. Concepția savantului francez se deosebește, în mod considerabil, de concepțiile sociologice similare prin faptul că a evitat cu succes caracterul rectiliniu și vulgar al majorității dintre ele. Specificul fenomenelor spirituale, în special, originea filosofiei grecești o explică fără a o reduce, extrage nemijlocit din faptul scindării societății în clase sau abordării de clasă. Abordarea sociologică a permis istoricului antichității grecești să evite, de asemenea, explicația cauzei apariției filosofiei prin fenomene de ordin subiectiv, miraculos sau divin. Nașterea filosofiei este explicată în mod natural și rațional: ca o formă istorică nouă de concepție despre lume, posibilă în condițiile de criză a gândirii mitice și menită să asigure soluționarea cerințelor, provocărilor în circumstanțe istorice noi. Totodată, T.H. Cassidy, autorul *Postfeței* din ediția rusă a operei *Originile gândirii grecești*, consideră că istoricul francez a admis în cercetarea sa o sociologizare, chiar o politizare exagerată a fenomenelor culturale.

Recenzentul menționat este un cercetător cunoscut în domeniul istoriei filosofiei antice grecești, vestit ca autor al unei lucrări similare, *De la mythos la logos: Formarea filosofiei grecești* (1972), a unei lucrări de răsnet, tradusă în multe limbi europene, inclusiv și română. Aprecierea critică dură a concepției lui J.-P. Vernant este condiționată de experiența investigațională proprie a lui T.H Cassidy. El la fel a examinat „mecanismul” de trecere a gândirii mitice în gândire rațională, bazată pe limbaj de noțiuni și logică. Filosoful rus a analizat în mod detaliat fenomenele culturale, cum ar fi religia, mitul, poemele homerice, creația artistică, limbajul, știința, oferind mai puțină atenție și rol decisiv lucrurilor de ordin socio-economic și politic [10]. Asemenea abordare poate fi apreciată, folosind categoriile mileniului trei, tratarea civilizațională.

În ultimele decenii, au fost elaborate noi lucrări ce tind să cuprindă experiența examinării subiectului „geneza filosofiei”, să evidențieze punctele ei forte și slabe, să aplice noi abordări, cum ar fi tratarea antropologică și civilizațională [3, 11]. În opinia noastră, apariția unor asemenea tentative exprimă tendința de a sintetiza rezultatele obținute și a căuta noi căi de cercetare. Abordările antropologică și civilizațională sunt bine cunoscute pentru alte compartimente de studiu, iar utilizarea lor în cadrul subiectului „originea filosofiei” poate fi interpretată drept o nesatisfacere a investigatorilor vizavi de elaborările existente. Un interes viu prezintă aplicarea abordării civilizaționale într-un domeniu nou. Ea, după cum se știe, are un conținut discutabil, nu este acceptată pe larg de specialiștii în domeniu, dar folosirea ei în cadrul elucidării problemelor „originea filosofiei” manifestă rezultate încurajatoare.

După caracterul său abordarea civilizațională este apropiată celei sociogene și, în mare măsură, constituie o continuare logică a ei. Totuși, noua abordare, fiind multidimensională, dispunând de capacitatea de a detalia baza social-culturală și social-economică, prezintă posibilități instrumentale mai flexibile, riguroase în tratarea problemelor „aparitia filosofiei”. Astfel, în baza abordării civilizaționale s-a precizat că filosofia constituie un produs (doar) al societății civilizate, un produs destul de târziu al unei asemenea formațiuni nefiind tipică oricărei civilizații. Pentru apariția cunoașterii filosofice este necesar ca civilizația să aibă nevoie și să educe indivizi care gândesc și activează liber. O asemenea civilizație se consideră cea antică greacă. Din punct de vedere al abordării civilizaționale filosofia acestei formațiuni sociale constituie *conștiința ei de sine*. În această ordine de idei, se cere a adăugi câteva teze noi bine cunoscute din alte surse. Mitul este concepția despre lume a societății social omogene, pe când filosofia constituie concepția unei societăți diferențiate social sau social eterogene. Astfel, se creează temei de a menționa că apar filosofii sau diverse concepții despre lume a populației civilizației scindate în diverse grupuri sociale. De asemenea, este potrivit momentul de a observa că filosofia ca concepție a societății civilizate poate apărea doar în oraș, un tip nou de localitate umană în care sunt concentrate toate păturile sociale, cu excepția țărănimii, și din această cauză el devine un centru de disidență, centru de a gândi și explica în mod diferit.

De asemenea, lucrarea dată prezintă tentative de a scoate în evidență legități ale dezvoltării filosofiei ca fenomen și produs al civilizației. Asemenea obiective sunt examinate în baza interpretărilor civilizației elaborate de O. Spengler și A. Toynbee. În mersul acestor examinări s-a constatat o divergență

între ele și istoria reală de dezvoltare a filosofiei. Astfel, devine evidentă necoincidența viziunii lui Spengler asupra fazelor de dezvoltare a civilizației (aparitie, creștere, prosperare, fracturare, moarte) cu istoria reală de dezvoltare a filosofiei. De asemenea, devine dificil de a îmbina interpretarea naturii civilizației ca un spațiu social izolat, opus culturii, cu posibilitatea filosofiei de a servi drept bază și tradiție pentru formarea unei noi concepții ale altor civilizații.

În baza acestei lucrări putem conchide că abordarea civilizațională a lărgit posibilitățile investigaționale, oferind un șir de răspunsuri clare, reale la majoritatea întrebărilor compartimentului „aparitia filosofiei”. Acest fapt generează presupunerea că utilizarea tratării în cauză poate avea continuitate. Este evident faptul că admiterea afirmației „filosofia apare în cadrul civilizației” presupune și noi aserțiuni: filosofia există, se dezvoltă (avansează, se modifică, decade) datorită civilizației. Totodată, îmbinarea acestei abordări cu concepțiile lui O. Spengler și A. Toynbee despre civilizație nu contribuie la limpezirea problemelor investigaționale, ci viceversa, scoate la iveală dificultăți și divergențe. Reușitele abordării civilizaționale nu pot servi temei pentru a o opune tratării sociogene sau de a o exclude pe una în favoarea alteia. Raportul dintre societate și civilizație este relația dintre gen și specie. De aceea, civilizația deține un set mai bogat de diferențe specifice decât societatea. În același timp, abordarea civilizațională, ca și tratările precedente, nu este lipsită de deficiențe. Principalul neajuns al abordării civilizaționale și, totodată, cel mai puțin depășit rămâne negarea propriei logici de dezvoltare a gândirii filosofice.

În concluzie, studiul problemelor „originea filosofiei”, un subiect cheie pentru compartimentul „Inițiere în filosofie”, „Istoria filosofiei”, se află într-un proces activ de formare. Fiecare din modurile aplicate de abordare a adus la idei și concepte noi. În același timp, nici una dintre abordările utilizate nu este recunoscută drept prioritară, n-a contribuit la un progres esențial în tratarea problemelor subiectului „aparitia filosofiei”. În acest domeniu, în continuare se practică adresarea la miracole și divin, se propun noi și noi ipoteze de lucru, are loc identificarea abordărilor, dar lipsește un model sintetic de soluționare. Totuși, bucură faptul că direcția și sensul căutărilor menționate are un vector cert și evident: de la miracole la logos. Această constatare se bazează pe observația asupra evoluției abordărilor: tratare divină (Platon), psihologică (Aristotel), mitologică (Hegel etc.), scientiștă (Spencer și alții), sociologică (Vernant etc.), civilizaționistă. Sensul căutărilor întreprinse se reduce la faptul de a scoate acest ansamblu de probleme din labirintele neraționalului, a depăși unilateralitatea abordărilor, a face acest spațiu problematic explicit pentru concepere. În această ordine de idei, este evident că starea de constituire a elaborării problemelor „geneza filosofiei” lasă în vigoare pe o durată nedeterminată de timp arsenalul ideatic sărăcăcios despre originea filosofiei utilizat în cadrul învățământului filosofic.

Bibliografie:

1. Jaspers, K. *Introducere în filozofie*. Trad. de Veronica Stir. Postfață de H.-R. Patapievici. - Bistrița: Ed. Europress, 2004, p. 6.
2. Platon. *Philebos*. În: Platon. *Opere*. Vol. VII. Traducere în limba română de Andrei Cornea. - București: Ed. Științifică, 1993, p. 7-102.
3. Матвейчев, О.А. *К дискуссии о генезисе древнегреческой философии*. Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. - Екатеринбург, 2016. Том 16. Вып. 4. - С. 5-16.
4. Hegel, G. *Prelegeri de istorie a filosofiei*. Vol. I-II. Traducere de D.D. Roșca. - București: Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1963-1964.
5. Cornford, F.M. *De la religie la filosofie: Un studiu asupra originilor speculației occidentale*. - București: Ed. Herald, 2009. - 282 p.
6. Vernant, J.-P. *Originile gândirii grecești*. - București: Ed. Symposion, 1995. - 189 p.
7. Леон-Портилья, М. *Философия нагуя. Исследования источников*. - Москва: Изд-тво иностранной литературы, 1961. - 384 с.
8. Леон-Портилья, М. *Философия нагуя. Исследования источников*. - Москва: Постум, 2010.
9. Сеа, Л. *Философия американской истории. Судьбы Латинской Америки*. - Москва: Прогресс, 1984. - 352 с.
10. Кессиди, Ф.Х. *О мифа к логосу: Становление греческой философии*. 2-ое изд., испр., доп. - Санкт-Петербург: Алетейя, 2003. - 360 с.

11. Просветов, С.Ю. *Генезис античной философии: антропогенный, социогенный и цивилизационный подходы.*
В: Вестник Кемеровского государственного университета. Кемерово, 2013, № 1 (53). - С. 245-249.